

sosyal ve edebî tarihlerini, *Narspi*'nin edebî incelenmesini de eklemiştir ki eserin değerinin anlaşılması yönünden bu bölüm son derece faydalıdır.

İkinci bölüm “Metin” kısmıdır. Burada önce Kiril harfli metin verilmiştir (s. 37-105). Daha sonra metnin Latin harfleriyle Çuvaşçası ve Türkiye Türkçesi'ne aktarımı yer almaktadır. Türkçe aktarımın Çuvaşça orijinalinin karşısında yer alması karşılaştırma yapabilme bakımından önemlidir (s. 105-171).

Son kısım faydalı bir sözlük ve dizinden oluşmaktadır (s. 173-219).

Bu eser Türk kültürünün Türkiye için bâkir kalmış bir sahasına ait olması bakımından önemlidir. Çuvaşçanın ve Çuvaş kültürünün Türkiye'de tanınmasında önemli katkılar yapan Yılmaz, çalışmasıyla bu binaya yeni bir yapı daha eklemiştir.

Galip GÜNER

Talat Tekin, *Makaleler II-Tarihî Türk Yazı Dilleri*, (yayıma hazırlayanlar: Emine Yılmaz, Nurettin Demir, Öncü Kitap, Ankara, 2004, IX+624 sayfa.

Emine Yılmaz ve Nurettin Demir tarafından yayıma hazırlanan ve Talat Tekin'in makalelerini içeren *Makaleler II-Tarihî Türk Yazı Dilleri* adlı eser Talat Tekin'in Altayistik üzerine yazdığı yazılardan oluşan *Makaleler I*'den sonra dört gözle bekleniyordu.

Bu kitapta Talat Tekin'in 1957-2002 yılları arasında yayımladığı yirmi yedisi Türkçe, yirmi yedisi İngilizce olmak üzere toplam elli dört makale yer almaktadır. Bunların on ikisi tanıtma, değerlendirme ve eleştiri niteliği taşımaktadır. Makalelerin önemli bir kısmı *CAJ*, *UAJb*, *AOH*, *JSFOu*, *FUF*, *TDAY-Belleten*, *Erdem* gibi ulusal veya uluslararası bilimsel dergilerde, armağan kitaplarda ve ansiklopedilerde yayımlanmıştır.

Kitaptaki yazılar çoklukla Eski ve Orta Türkçe metin yayınları ve bu yayınlar hakkında yapılan değerlendirmelerden oluşmakta, kimilerinde ise bu dönemlere ait bazı önemli konular ayrıntılı olarak incelenmektedir.

Ömrünü Türkolojiye hizmete adanmış bilim adamlarımızın her biri yoğun emeklerin ürünü olan makalelerinin derlenip toparlanması önemli bir hizmettir. Artık Talat Tekin'in makalelerine ulaşmak ve faydalanmak çok kolay bir hâle gelmiştir.

Galip GÜNER

Ercilasun, Ahmet B., *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ, Ankara 2004, 488 sayfa.

Türk dili, yüzyıllardan beri çeşitli ve çok geniş bir coğrafya üzerinde hem sözlü hem yazılı dil halinde varlığını sürdürmektedir. Asırlar boyunca pek çok gelişme devresi geçirmiş, sayısız eserler vermiştir. Hâl böyle olunca Türk dili tarihi yazmak, Türkçenin bu geniş tarihî dönemleri hakkında bilgi sahibi olmayı ve aynı zamanda Türkçe üzerine bir çok dilde yapılmış çalışmalarını da takip etmeyi gerektirmektedir. Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu tarafından iki cilt halinde yayımlanan *Türk Dili Tarihi I*, *Türk Dili Tarihi II* adlı eserler bu konuda

ilk çalışmadır. A. Caferoğlu I. ciltte I-XI. yüzyıllar arasında Türk edebî dilini, tarihi ve kültürü ile beraber ele almış, II. ciltte ise XI-XV. yüzyıllar arasında “Müşterek Orta Asya Edebî Türkçesi”ni işlemiştir. Caferoğlu, I. cildin ön sözünde eserini dört cilt olarak tasarladığını belirtmiş, III. cildin “Müşterek Küçük-Asya Edebî Türkçesi” yani Selçuk ve Osmanlı yazı dilini, IV. cildin ise Ali Şîr Nevâî ile Fatih Sultan’dan bu yana başka başka Türk ille-rinde vücuda getirilen edebî şiveleri içereceğini ifade etmiştir. Ancak yazık ki bu kapsamlı üçüncü ve dördüncü ciltlere ömrü yetmemiş, dolayısıyla da eser tamamlanamamıştır.

Ahmet Caferoğlu’ndan sonra, Türk dili tarihi üzerine yazılmış müstakil bir eser olarak Ahmet B. Ercilasun’un *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi* adlı eseri karşımıza çıkmaktadır. Eser bir giriş ile on beş bölümden oluşmaktadır. Esere “*Türk Dilinin Tarihi Devirleri (Şema)*” (s. 471) ve “*Türkluğun ve Türk Dilinin Kronolojisi*” (s. 472-480) adlarında iki ek dahil edilmiş ve kitabın sonunda bibliyografya verilmiştir.

Giriş Bölümünde (s.17-33) *Türk Dilinin Dünya Dilleri Arasındaki Yeri, Altay Dilleri Teorisi, Büyük Aile Teorileri ve Dünya Dillerinin Sınıflandırılması* yer alır.

I-IV. bölümler Türklerin kökeni ile ilgili olarak *Türklerin Ana Yurdu ve En Eski Komşuları* (s.33), *Sumerce-Türkçe İlişkisi* (s.35-37), *Eski Kültürler ve Türkler* (s. 39-42), *Saka-Türk İlişkisi* (s. 43-50) adlarını taşıyan bölümlerdir.

V. Bölüm (s. 51-64) Asya Hunları ve dilleri hakkındadır.

VI. Bölüm (s. 65-69) Türkistan, Afganistan ve Hindistan’da Türkler adını taşır. M.Ö. 170 yıllarında başlayan göçler sonucunda Türkistan, Afganistan ve Hindistan’da ortaya çıkan yeni oluşumları tarihî zeminde değerlendirir.

VII. Bölüm (s. 69-75) Avrupa Hunları ve dilleri üzerinedir. Avrupa Hunları hakkında geniş tarihî bilgi içeren bölümde Hunlardan kalan isimler Türkçe karşılıklarıyla beraber sıralanır.

VIII. Bölüm (s. 77)’de Köktürklerden önce Kuzey ve Güney Çin ve Orta Asya’nın genel görünümünü kısaca verilerek IX. bölümün zemini hazırlanır. IX. Bölüm (79-199) Türkçenin bilinen en eski yazılı metinlerinin sahibi olan *Köktürkler* hakkındadır. Önce Köktürk tarihinin geniş bir özeti verilir (s.79-128). Sonra Köktürk yazılı metinleri; *Köktürk Bengu taşları*, *Uygur Bitigleri*, *Yenisey Yazıtları* ve *Diğer Yazıtlar* olmak üzere dört grupta toplanarak bu eserlerin her biri tanıtılır. Ayrıca yazıtlar ve bitigler üzerine yapılan çalışmalar da verilir (s. 130-149). Köktürk yazılı metinlerin bulunuşu, okunuşu ve gün ışığına çıkarılış macerası ile bu konuda yapılan çalışmalar geniş bir şekilde anlatılır (s. 150-166). Bölüm Köktürk yazısı, Köktürk alfabesinin kökeni, imlâsı ve *Köktürkçenin Dil Özellikleri* verilerek sona erer (s.166-197).

X. Bölüm (s.199-216) *Ogur ve Bulgar Türkleri* adlı bölümdür. Önce Ogur-Bulgar Türkleri ile ilgili tarihî bilgiler; sonra Türk dili tarihinde önemli bir yer tutan Bulgar Türkçesi hakkında bilgiler verilir. Bulgar Türklerinden kalma metinler, Talat Tekin’in tasnifine göre *Tuna Bulgarlarından Kalan Metinler* ve *İdil (Volga) Bulgarlarından Kalan Metinler* olarak iki grupta sıralanmış ve bu metinler üzerinde çalışan bilim adamları ve eserleri belirtilmiştir. *Tuna Bulgarcasının Dil Özellikleri* ve *İdil Bulgarcasının Dil Özellikleri* anlatılmıştır.

XI. Bölüm (s. 217-287) Uygur Türkleri ve Uygurca ile ilgilidir. Bölüm Uygur Türkleri hakkında tarihî bilgilerle başlar ve *Orhon Uygur Kağanlığı*, *Kansu Uygur Devleti* ile *Hoço Uygur Devleti* anlatılır. Bölümün ikinci kısmı *Uygurlar ve Türk Dili*’dir. Önce Uygurlardan

kalma eserler *Manici Çevreye Ait Metinler*, *Burkancı (Budist) Çevreye Ait Metinler*, *Hristiyan Çevreye Ait Metinler*, *Müslüman Çevreye Ait Metinler* olmak üzere dört gruba ayrılarak incelenir. Sonra Uygurca metinlerin bulunması ve üzerlerinde yapılan çalışmalar anlatılır. Bölüm *Uygur Türkçesinin Dil Özellikleri* ile sona erer.

XII. Bölüm (s.289-258) *Karahanlılar* adını taşır. Karahanlıların hangi Türk boyundan geldikleri, Karahanlı tarihi hakkında bilgiler verildikten sonra *Karahanlılar ve Türk Dili* üzerinde durulur. Karahanlılardan elimize ulaşan Türkçe eserler sırasıyla incelenir ve bu eserlerin dil, edebiyat ve kültür tarihimiz bakımından değerlendirmeleri yapılır. *Karahanlı Devri Eserlerinin Keşif ve Neşri* ile ilgili geniş bilgi ve bibliyografya verilir. *Karahanlı Türkçesinin Dil Özellikleri* belirtilir.

XIII. Bölümde (s. 359-371) *Kuzey-Doğu ve Batı Türkçelerini Hazırlayan Tarihî Zemin* geniş ölçüde anlatıldıktan sonra XIV. Bölümde (s.373-431) *Kuzey-Doğu Türkçesi* iki grupta ele alınır: 1. *Harezm-Kıpçak Türkçesi*: Harezm ve Kıpçak Türkçesi eserleri anlatılır. Daha sonra *Harezm Türkçesinin Dil Özellikleri* ve *Kıpçak Türkçesinin Dil Özellikleri* sıralanır. 2. *Çağatay Türkçesi*: Çağatay Türkçesi terimi üzerinde görüşler aktarıldıktan sonra Çağatay Türkçesi Eckmann'ın tasnifine göre Klasik Öncesi Devir, Klasik Devir ve Klasik Sonrası Devir olarak üçe ayrılır. Çağatay Türkçesinin başlıca isimleri ve eserleri, bu devirlere göre verilir. Bölüm, *Çağatay Türkçesinin Dil Özellikleri* anlatılarak sona erer.

XV. Bölüm (s. 433-470) olan *Batı Türkçesi* kitabın son bölümüdür. Batı Türkçesinin 11-21 yüzyıl arasında Kuzey ve Güney Azerbaycan, Kuzey Irak ve Kuzey Suriye, Anadolu, Kıbrıs, Ege adaları, Balkanlar, Kırım Hanlığı ve Kuzey Afrika'da kullanılan dil olduğunu belirten Ercilasun, Batı Türkçesinin ilk devresi için Avrupalı bilginlerin Altosmanische (Eski Osmanlıca), Türkiye'de ise yaygın olarak Eski Anadolu Türkçesi teriminin kullanıldığını, F. K. Timurtaş'ın bu terime itiraz ederek Eski Türkiye Türkçesi terimini kullandığını ifade eder ve kendisi bu devre için Eski Oğuz Türkçesi terimini önerir. Böylece terimin Azerbaycan'ı dışarıda bırakmayacağı görüşünü ileri sürer. Batı Türkçesinin Doğuşu adlı kısımda 11. yüzyıl başında Türk coğrafyasını verir ve tarihini kısaca özetler, sonuçlarını sıralar. Oğuz Türklerinin 11 ve 12. yüzyıllarda neden Türkçe eserler vermemiş olabileceklerini sorgulayan Ercilasun, 13. yüzyılda Oğuz ağzına dayanan yeni bir yazı dilinin ortaya çıkmasının sebepleri üzerine görüşlerini belirtir. Batı Türkçesinin doğuşu ile ilgili olarak karışık dilli eserler meselesini, bu konudaki çalışmalarını da zikrederek geniş bir şekilde ele alır. Daha sonra Eski Oğuz Türkçesini ve bu dönemin başlıca isimlerini sayar. 14. ve 15. yüzyılları "kuşbakışı bir perspektifle anlatmaya" çalıştığını belirten Ercilasun, bu dönem metinleri üzerine yapılan çalışmaların geniş bir bibliyografyasını verdikten sonra, 16. yüzyılın ilk yarısında yazıya geçmiş bulunan "Türk dil ve edebiyatının en büyük eseri" diye nitelendirdiği Dede Korkut Kitabı'na yer verir. *Eski Oğuz Türkçesinin Dil Özellikleri* anlatılır. Batı Türkçesinin ikinci devresini 16-20. yüzyıllar arasında Osmanlı Türkçesi oluşturur. Osmanlı Türkçesi hakkında çok kısa bilgi verildikten sonra dil özellikleri anlatılır. Yabancı unsurlar bakımından Osmanlı Türkçesindeki durum geniş bir şekilde ele alınır.

Ercilasun, eserini bir kompozisyon dahilinde tanzim etmiştir. Türkçenin karanlık devrelerini Türk tarihi hakkındaki bilgilerle aydınlatmaya çalıştıktan sonra Türkçenin yazılı metinler üzerinden takip edilebilen devrelerini izaha başlamıştır. İlk olarak, ilgili asırlara ait tarih ve coğrafya bilgilerini, gerek çeşitli tarihî kaynaklardan, gerek o dönemin Türkçe metinlerinden faydalanarak vermiş; böylece tarihî zemini oluşturmuş; ikinci olarak söz konusu devrenin yazılı metinlerini sıralayarak, gerekiyorsa tasnif ederek incelemiş; üçüncü

olarak bu dil yadigârlarının bulunuşu, okunuşu ve üzerlerinde yapılan çalışmaları ayrıntılı bir şekilde sunmuş; dördüncü olarak ele alınan devrenin başlıca dil özelliklerini ses ve şekil bakımından ortaya koymuş, bazen de söz varlığı hakkında bilgiler vermiştir.

Önsözünde kendisinin de ifade ettiği üzere, Türk dilinin bilinmeyen dönemleri ayrıntılı bir şekilde ele alınmış, buna karşılık bilinen dönemlere yaklaştıkça ayrıntıdan kaçınılmıştır. Bu sebeple bölümler arasında denge gözetilmemiş, Doğu Türkçesi ve Batı Türkçesi genel hatları ile verilmiştir.

Köktürk yazısı bir alt başlık altında ele alınmış, Köktürk alfabesi, kökeni imlâsı verilmiş; ancak Uygur alfabesi hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir. Herhalde Köktürk ve Uygur alfabeleri konusunda paralel bir yaklaşım daha uygun olurdu.

Eser, Türk dili tarihini merak edenler ve öğrenmek isteyenler için bir kaynak kitap mahiyetindedir.

Hatice TÖREN